

MITTFÅRA & MARGINAL

ANNIKA BERGSTRÖM OCH HENRIK OSCARSSON

Huvudidén med SOM-institutets regelbundet återkommande undersökningar är att successivt ackumulera kunskap som kan tjäna som en gemensam grund för diskussioner om vart det svenska samhället är på väg. Genom systematiska empiriska undersökningar som genomförs på likartat sätt och med beprövade instrument kan SOM-mätningarna utgöra *en* av många källor till insikt och vetande om den breda allmänhetens vanor och attityder.

Ett sådant projekt skulle kunna anklagas för att vara en seglivad kvarleva från ett industrisamhälle genomsyrat av en stark tilltro till att det mesta kan mätas och vägas. Vi är dock övertygade om att riktmärken och ledfyror behövs mer än någonsin i ett postindustriellt informationssamhälle där samhällsdiskursen är mer differentierad och mångfacetterad än tidigare. Vi tror inte på att det finns *en* berättelse om samhällets tillstånd och utveckling. Den moderna opinionsforskningen gör inte anspråk på den enda sanningen. Vi erfar ständigt att vanor, attityder och opinionsyttringar är starkt villkorade av omständigheterna – att det inte existerar några sanna attityder (Zaller, 1992) – och att det är just precis detta som gör dem särskilt intressanta!

Målsättningen är att kunna erbjuda *ett* korrektiv till föreställningar om hur det svenska samhället utvecklas och förändras, vad befolkningen oroar sig för, anser vara viktiga samhällsproblem och vad de ägnar sin tid och sitt engagemang åt. Vi tror att sådana korrektiv är viktiga och behövs i samhällsdebatt och forskning. Det är mot bakgrund av denna ambition som bidragen i forskarantologin *Mittfåra & marginal* ska läsas.

Sökandet efter korrektiv sker inte i första hand för att vi ska kunna anlägga moteld till de allra skevaste verklighetsuppfattningarna. Det finns en vardag där ute bland de många människorna som många gånger är och förblir oberoende från och opåverkad av föreställningar om det nya nu och som är mycket komplext sammansatt. Miniaturkopior av den svenska befolkningen, som utgör de svarande i undersökningarna, använder vi för att försöka göra så verklighetsnära bedömningar som möjligt av hur utbredda fenomen *egentligen* är och hur snabba samhällsförändringarna *egentligen* är. Det lösryckta kan placeras i ett sammanhang där vi förstår nutiden mot bakgrund av hur utvecklingen sett ut i ett längre tidsperspektiv. Vi kan kalibrera föreställningar om samhällsutvecklingen mot de många människornas svar på våra enkätfrågor.

En annan vanligt förekommande uppfattning – som också strider mot decennier av opinionsforskning – är att de många människorna alla har väl utvecklade

politiska åsikter om det mesta. Inget kunde förstås vara mer fel. För 28 av de sammanlagt 42 sakfrågeförslag som vi mätt attityderna till i 2013 års nationella SOM-undersökning samlar svarsalternativet ”varken bra eller dåligt förslag” mer än en fjärdedel av svarspersonerna och ofta mer än så. När vi tillfrågar befolkningen om hur väl olika myndigheter sköter sitt arbete varierar andelen som saknar uppfattning eller inte har någon kristalliserad åsikt därom mellan 22 och 82 procent. Liknande iakttagelser kan göras i flera av bidragen till denna antologi. Samhällsdebatten efterfrågar ett ständigt tyckande från medborgarna utan att samtidigt föda dem tillräckligt med underlag och goda argument.

I en tid där varje internetanvändare kan göra en egen enkät, där man erbjuds att delta i webbpaneler eller rösta i olika frågor på var och varannan sajt handlar det i första hand inte om att samla fler åsikter. Metadebatten borde snarare handla om förutsättningarna för en väl fungerande åsiktsbildning: Hur goda är egentligen medborgarnas möjligheter att självständigt bilda sig egna välgrundade uppfattningar i viktiga samhällsfrågor? I vilken utsträckning är hyggligt förekommande åsikter och värderingar bland medborgarna egentligen företrädda i samhällseliterna?

På samma sätt som våra åsikter ibland förenklas och klumpas ihop, finns också utbredda missuppfattningar om att våra vanor är strömlinjeformade. SOM-institutets undersökningar kan visa på stora variationer i hur människor tillbringar sin lediga tid, att vissa företeelser som ibland blåses upp i medierapporteringen egentligen händer på marginalen. Och tvärtom: Att närmare hälften av svenskarna uppger att de tror på Gud eller att omkring en tiondel av befolkningen regelbundet deltar i religiösa mötesaktiviteter föranleder sällan några livsstilsbilagor i kvällstidningarna, för att ta ett av många exempel.

Vi anser att det är centralt att kunna lyfta fram och belysa vad som är vanligt förekommande i befolkningen och vad som är att betrakta som randföreteelser. En kartläggning av det vanliga och det mer ovanliga, av mittfåran och dess marginaler. Inte för att kunna ägna oss åt majoritetstyranni eller ge ökad eldkraft åt det konservativt systembevarande. Utan för att visa på den fantastiska variation och de många kombinationer som empiriskt existerar när det gäller svenska folkets vanor och attityder.

Bokens inledningskapitel ger en övergripande bild av svenskarnas oro, bedömning av den svenska ekonomin, vad som finns på människors dagordning, hur man orienterar sig i ett allt mer diversifierat nyhetslandskap och hur delar av detta hänger samman. Därefter följer forskares enskilda analyser av personlighet, förtroende, medieanvändning, samhälle och välfärd, opinion, partier och politik, försvar och säkerhet samt miljö och energi.

Svenska folket oroar sig

Människors känslor har en nyckelroll i politisk opinionsbildning. Det beror på att människors känslor har stor betydelse för sättet att behandla politisk information

(Marcus, Neuman, & MacKuen, 2000; Neuman, 2007; Redlawsk, 2006). Känslor som ångest (*anxiety*), ilska (*anger*) och entusiasm (*enthusiasm*) styr på ett påtagligt sätt hur vi minns och påverkas av ny politisk information och hur vi mobiliseras att agera politiskt.

Budskap som skänker oss entusiasm – det vill säga känslor av hopp, stolthet och lycka – tenderar att öka vår motivation att delta i politiska aktiviteter. Budskap som orsakar ångest – såsom känslor av nervositet och oro – är lättare för oss att komma ihåg eftersom sådana känslor aktiverar våra minnesfunktioner, gör oss mer mottagliga för budskap, ökar vårt behov av att söka ny information, och gör oss mer benägna att värdera motståndares argument. Budskap som skapar ilska eller rädsla minskar vår uppmärksamhet för ny information, minskar informationsökandet och minskar önskan om att lära mer om motståndares argument (Neuman, 2007; Valentino, Brader, Groenendyk, Gregorowicz, & Hutchings, 2011; Valentino, Hutchings, Banks, & Davis, 2008).

Så länge vi känner att det mesta är frid och fröjd och våra uppfattningar inte utmanas är autopiloten påslagen. Då hanterar vi information efter invanda föreställningar och med strategier som visat sig vara pålitliga tidigare. Men väcks vår oro – av till exempel motstridiga uppgifter, avvikelser, anomalier eller externa hot – slås alarmsystemet på och blir vi mer aktiva och systematiska i vårt informationsökande (Kahneman, 2013; Kiss & Hobolt, 2011; Marcus, 2000; Sautter, 2007). Dessa forskningsfynd har betydelse för sättet att bedriva politisk påverkan. Att väcka känslor är ett viktigt instrument när det gäller att få människor att tänka i nya banor och ta till sig och värdera politiska budskap.

Det är svårt att mäta känslor som oro, ilska och entusiasm med hjälp av enkäter och frågeundersökningar. Emotioner är fysiska reaktioner som föregår medvetenhet och kognitiva processer – att låta människor själv rapportera om hur oroliga, arga, hoppfulla eller entusiastiska de känner sig provas visserligen då och då även i frågeundersökningar (Oscarsson & Holmberg, 2013) men tillvägagångssättet har uppenbara nackdelar. Det fungerar bättre att fråga människor om vilka risker de uppfattar eller vad de betraktar som oroande inför framtiden.

Vi menar att frågorna om samhällsoro fungerar som ett bra mått på hur befolkningens samhällsoro förändras över tid och skiljer sig mellan grupper. Våra resultat visar de föreställningar om oro för olika saker som vunnit spridning i befolkningen genom samhällsdebatt och medier, vilket i sin tur är ett resultat inte bara av faktiska förändringar av hot och risker utan också av pågående påverkansförsök från opinionsbildare som partier och intresseorganisationer.

Samhällsoro påverkas förstas av såväl långsamma förändringar i grundläggande livsvillkor och betingelser som kritiska situationer och dramatiska händelseförlopp. SOM-institutets långa tidsserier har exempelvis tydligt kunnat visa hur oron för ekonomiska kriser och arbetslöshet går hand i hand med de ekonomiska konjunkturerna och med variationer i arbetslöshetstal. Oron för terrorism ökade kraftigt i samband med attacken mot World Trade Center och Pentagon den 11

Tabell 1 Andel som svarar att läget idag är "mycket oroande" på 23 olika områden bland samtliga och efter kön, ålder, utbildning, vänster-högerideologi och partisympati (procent)

	Kön		Ålder		Utbildning			Inkomst		Ideologi			Partisympati											
	Alla	Kv	M	16-29	30-49	50-64	65-85	L	ML	MH	H	V	M	H	V	S	C	FP	M	KD	MP	SD		
Miljöförstöring	49	56	42	48	50	51	48	44	46	52	55	57	47	43	68	47	50	49	42	44	78	36		
Försämrad havsmiljö	47	51	42	37	45	49	50	44	44	52	47	51	45	45	52	45	52	44	42	44	68	42		
Förändringar i jordens klimat	44	50	37	44	44	46	41	38	40	45	50	46	43	43	61	45	48	34	37	41	69	31		
Organiserad brottslighet	40	42	37	18	27	45	60	55	41	34	32	46	41	28	30	42	39	40	38	44	28	57		
Ökad främlingsfientlighet	38	44	32	44	39	37	36	27	38	39	45	38	38	40	50	41	29	44	32	35	53	25		
Stor arbetslöshet	36	41	30	38	27	38	43	45	41	33	27	48	35	23	50	44	27	23	24	33	35	48		
Ökade sociala klyftor	35	38	31	28	32	39	37	38	33	35	34	42	36	24	71	46	18	24	14	20	45	35		
Försämrad demokrati	32	35	29	20	31	35	34	31	29	33	35	38	31	29	47	35	34	21	30	32	34	34		
Terrorism	29	34	23	13	19	32	45	45	28	25	24	38	28	20	19	32	36	27	30	32	20	41		
Religiösa motsättningar	29	30	28	20	22	37	34	36	30	27	27	31	29	29	22	27	18	29	33	37	21	50		
Ökad användning av narkotika	29	33	24	15	22	30	43	47	30	27	18	35	28	20	29	36	39	25	25	33	15	33		
Ökat antal flyktingar	28	26	29	26	23	31	31	39	30	27	19	34	29	17	17	24	21	17	26	25	13	82		
Utbredd korruption	28	30	27	19	19	31	41	38	30	27	21	37	29	16	32	31	21	26	20	25	25	42		
Försämrad välfärd	26	28	24	24	25	27	27	32	26	26	22	31	26	18	43	35	3	14	11	15	22	43		
Motsättningar mellan rika och fattiga länder	23	27	19	24	18	26	26	24	22	22	25	28	22	18	43	27	13	19	13	17	33	20		
Ökad invandring	23	20	27	18	18	26	30	38	28	19	13	30	22	18	11	18	13	14	24	23	8	82		
Militära konflikter	21	27	14	18	18	20	26	25	19	18	23	31	17	17	23	21	18	21	19	17	26	21		
Begränsningar i människors individuella frihet	20	19	22	22	17	21	23	21	24	19	17	25	20	14	21	24	17	27	20	13	18	15	32	
Ekonomisk kris	19	20	18	21	18	20	19	22	20	18	17	26	18	12	21	21	15	21	23	9	14	13	20	
Bostadsbrist	19	20	18	24	14	18	23	22	20	20	14	27	17	12	33	23	5	16	11	11	20	27		
Situationen i Ryssland	13	14	13	15	12	12	14	13	15	12	13	17	13	10	13	13	12	11	13	22	15	13		
Ökad alkoholkonsumtion	13	16	9	9	10	15	15	20	13	11	10	19	11	7	12	19	8	13	17	16	5	9		
Globala epidemier	12	15	9	10	11	14	12	17	12	10	10	16	10	10	15	14	12	6	11	18	9	10		
Antal svarspersoner	4958	2555	2395	734	1486	1378	1360	846	1474	1081	1462	1300	2255	1139	1637	1535	1693	323	1383	153	314	1284	157	481

Kommentar: Frågan lyder: "Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?". Fyra svarsalternativ användes: "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande". I analysen har resultat från alla editioner av de nationella undersökningarna används för att maximera antalet svarande i de olika kategorierna. Utbildning: L=låg (max grundskola eller motsvarande), ML=medellag (max gymnasium, folkhögskola eller liknande), ML=medelhög (efergymnasial, ej examen från högskola), H=hög (examen från universitet eller högskola). Ideologi: V=klart till vänster eller något till vänster, M=varken vänster eller höger, H=klart till höger eller något till höger. **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 2013.

september 2001 (se Bjereld och Oscarssons kapitel i denna volym). Och oron för miljöförstöring och klimatförändringar växte i samband med samhällsdebatten som följde på Al Gores film *En obekvämt sanning* under hösten 2007.

I tabell 1 redovisas hur stark oro svenska folket upplever när vi ber dem bedöma läget idag och blicka mot framtiden. Vi ställer frågan ”Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?”. De 23 orosområden vi mätte hösten 2013 är rangordnade efter hur stor andel som svarar ”mycket oroande” på vår fyrgradiga skala. Precis som tidigare år är det olika miljöhot – miljöförstöring, försämrade havsmiljö och förändringar i jordens klimat – som toppar listan över samhällsoro i Sverige (49, 47 respektive 44 procent). På fem-i-topplistan återfinns också oro för organiserad brottslighet (40 procent) och ökad främlingsfientlighet (38 procent). Variationerna är mycket stora mellan de olika områdena. De tre områden där svenska folket upplever svagast oro för framtiden är när de bedömer läget idag är situationen i Ryssland (13 procent), ökad alkoholkonsumtion och globala epidemier (båda 12 procent).

I tabell 1 återfinns också resultat från analyser av skillnader mellan olika grupper avseende kön, utbildning, inkomst, vänster-högerideologi och partisympati. Det finns förstås många faktorer som påverkar orosuppfattningar, men vi har valt ut några grundläggande faktorer för att erbjuda en första överblick. Syftet med analysen är att ge en illustration till att oron för olika saker varierar relativt mycket mellan olika befolkningsgrupper.

Män och kvinnor gör i huvudsak likartade bedömningar när det gäller rangordningen av olika orosområden. Men det finns en systematisk könsskillnad i nivåer. Kvinnor har en starkare oro än män på 20 av de 23 undersökta områdena. Störst könsskillnader återfinns när det gäller miljöförstöring, förändringar i jordens klimat, militära konflikter, ökad främlingsfientlighet och försämrade havsmiljö (14, 13, 13, 12 respektive 11 procentenheters skillnad). På tre områden är män mer oroade än kvinnor: ökad invandring, ökat antal flyktingar och begränsningar i människors individuella frihet (7, 3 respektive 3 procentenheters skillnad) (läs mer om mäns och kvinnors oro i Monika Djerf-Pierres och Lena Wängneruds kapitel i denna volym).

På de flesta områden finns ett ålderssamband som innebär att äldre oroar sig mer än yngre. Det gäller exempelvis organiserad brottslighet där åldersgruppen äldre än 65 år upplever starkare oro (60 procent svarar ”mycket oroande”) än ungdomar 16-29 år (18 procent). Starka ålderssamband finns också för försvagad demokrati (34 mot 20 procent), narkotikaanvändning (43 mot 15 procent), utbredd korruption (41 mot 19 procent), ökad invandring (39 mot 18 procent) och försämringar i havsmiljön (50 mot 37 procent). Men det ger inte hela bilden. Oron för miljöförstöring, försämrade välfärd och ekonomisk kris är lika utbredd i alla åldersgrupper. Oro för bostadsbrist har ett u-format samband med ålder; oron är starkare bland de allra yngsta och allra äldsta, men svagare i medelålders grupper.

Människors utbildningsnivå har också betydelse för uppfattningar om hur oroande läget är inför framtiden. Samvariationen liknar den som gäller för ålder eftersom äldre personer tenderar att vara lågt utbildade. Följaktligen kan vi för de flesta områden förvänta oss att lågutbildade är mer oroade än högutbildade. Det gäller till exempel oro för ökad arbetslöshet där oron är större bland lågutbildade (45 procent) än bland högutbildade (27 procent). De mest iögonenfallande skillnaderna i orosuppfattningar mellan hög- och lågutbildade gäller förändringar i jordens klimat där oron är mer utbredd bland högutbildade (55 procent) än bland lågutbildade (38 procent). Samma mönster ser vi vad beträffar oro för miljöförstöring (55 procent mot 44 procent).

Ett intressant resultat som är värt att lyfta fram är att högutbildade är mer oroade för ökad främlingsfientlighet (45 procent) än lågutbildade (27 procent) samtidigt som lågutbildade är mer oroade för ökad invandring (38 procent mot 13 procent) och ökat antal flyktingar (39 mot 19 procent) än vad högutbildade är.

På flera områden finns stora skillnader i orosbedömningar mellan låginkomsttagare och höginkomsttagare. Det gäller givetvis i första hand områden som är knutet till ekonomisk utsatthet där låginkomsttagare kan förväntas få det betydligt besvärligare om villkoren förändras. Hit hör saker som arbetslöshet, ökade sociala klyftor och ekonomiska kriser, men även brottslighet, bostadsbrist och ökad korruption. Hos individer med lägre årsinkomst än 300 000 kronor är oron för ökade sociala klyftor nästan dubbelt så stark (42 procent "mycket oroande") jämfört med bland de individer som har högre årsinkomster än 700 000 kr (24 procent). Skillnaderna är ännu större för arbetslöshet (48 mot 23 procent).

Men även på andra områden skönjer vi skillnader i oro mellan låg- och höginkomsttagare. Ökad invandring, ökad narkotikaanvändning, ökad alkoholkonsumtion, militära konflikter och ett ökat antal flyktingar är saker som lågutbildade oroar sig över mer än vad högutbildade gör.

Analysen av ideologi och partisympati visar att det finns gott om politisk sprängkraft på de flesta av de undersökta områdena. Samhällsoro har ett starkt samband med djupare liggande ideologiska värderingar. Oron för miljöförstöring och förändringar i jordens klimat är till att börja med klart mer utbredd bland personer som identifierar sig till vänster i politiken än bland högeridentifierade. När det gäller oro för arbetslöshet, ökade sociala klyftor och försvagad demokrati är det dramatiska skillnader mellan vänster och höger. Femtiosex procent av vänsterorienterade oroar sig för ökade sociala klyftor, samtidigt som motsvarande andel bland högerorienterade är 15 procent.

De områden där högeridentifierade är mer oroade över utvecklingen än vänsterorienterade är klart färre och på dessa områden är det heller inte lika dramatiska utfall. Hit hör till exempel en starkare oro för organiserad brottslighet, terrorism, religiösa motsättningar och, framför allt, ökad invandring (28 procent mot 14 procent). Där vänstern oroar sig för ökad främlingsfientlighet oroar sig högern för ökad invandring.

Eftersom vänster-högerideologi är så pass styrande för partisympatier är det knappast ägnat att förvåna att orosbedömningarna också ser dramatiskt olika ut i olika grupper av partisympatisörer. Olika samhällsoro är olika gångbart i olika regioner av partisystemet. För varje område har vi i tabell 1 markerat vilken grupp av partisympatisör där oron är som starkast. Miljöoron är starkast bland Miljöpartiets sympatisörer, liksom oron för ökad främlingsfientlighet. Vänsterpartiets sympatisörer är mest oroade på områden som ökad arbetslöshet, ökade sociala klyftor, försämrade välfärd och bostadsbrist. Oron för narkotikaanvändning är starkast bland de partier som har många äldre sympatisörer, såsom Socialdemokraterna och Centerpartiet. Kristdemokraternas sympatisörer är mer oroade än andra partiers sympatisörer över ökat alkoholmissbruk, situationen i Ryssland och globala epidemier.

Precis som tidigare analyser av samhällsoro och partisympati har visat (Oscarsson & Holmberg, 2013) är det Sverigedemokraternas sympatisörer som tenderar att vara mest oroade på flest områden. SD-sympatisörerna toppar oroslistan för nio av de 23 undersökta områdena. Oron är spridd över flera olika domäner, men starkast oro upplevs när det gäller ökad invandring och ett ökat antal flyktingar. Hela 82 procent av partiets sympatisörer upplever att ett ökat antal flyktingar är ”mycket oroande”. Även när det gäller religiösa motsättningar (50 procent) och organiserad brottslighet (57 procent) är SD-sympatisörerna betydligt mer oroade än andra partiers sympatisörer.

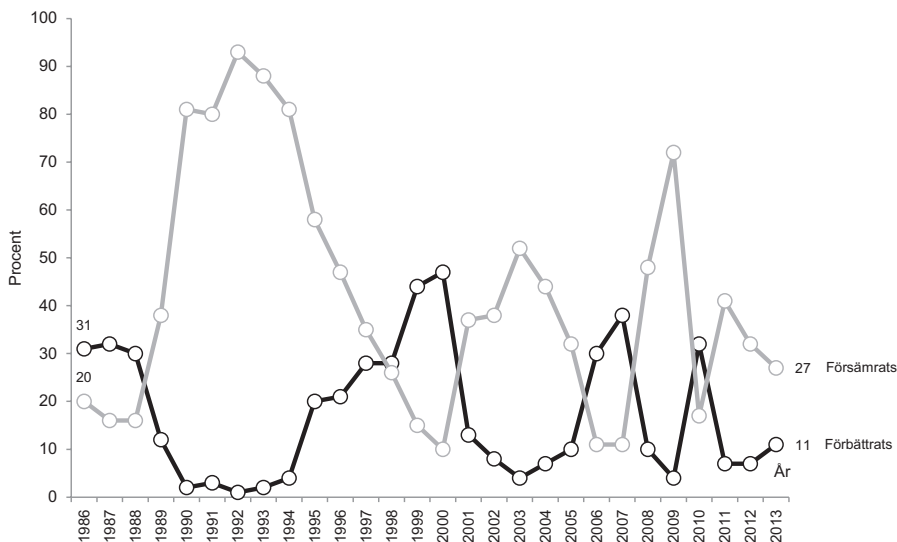
Är oroade medborgare bra för demokratin? Om forskningsrönen är riktiga – de som visar att oro tenderar att göra individer mer uppmärksamma, leder till ett ökat informationssökande och en ökad beredskap att värdera motståndares argument – så kan oro vara en till stora delar positiv drivkraft som gör människor bättre uppdaterade och informerade. De socialpsykologiska processer som igångsätts av oro skulle i så fall innebära bättre underbyggda verklighetsuppfattningar, attityder och förhållningssätt. Oroliga medborgare är goda medborgare! Men är det verkligen så? På frågor som dessa kan SOM-undersökningarna den här gången inte ge några direkta svar. Men frågeställningen utmanar våra föreställningar om oro som en viktig drivkraft bakom opinionspåverkan och -förändring.

Svenska folket bedömer ekonomin

Som visats ovan är ekonomisk kris inte något som bekymrar svenskarna i någon stor utsträckning jämfört med exempelvis klimatförändringar, organiserad brottslighet och stor arbetslöshet. Oron för en stor ekonomisk kris är, föga förvånande, beroende av ekonomiska skeenden i samhället, vilket tydligt syns genom att oron ökar i tider av lågkonjunktur (se Weibull, Oscarsson och Bergström, 2013). Men även i mer kritiska tider är oron förhållandevis lite utbredd i förhållande till andra orosmoln. Hösten 2013 var 19 procent av befolkningen mycket oroliga för ekonomisk kris vilket innebär en nedgång jämfört med hösten 2012.

Allmänhetens bedömningar av den offentliga ekonomin har betydelse för hur människor bedömer möjligheter och hinder, vilket i sin tur kan påverka handlande i dubbel bemärkelse. Synen på den ekonomiska utvecklingen inverkar också på det rådande opinionsklimatet och människors åsikter i samhällsfrågor. I den nationella SOM-undersökningen har svarspersonerna fått bedöma den ekonomiska utvecklingen i Sverige genom att dels göra en tillbakablick på året som gått, dels blicka framåt på året som kommer. Hösten 2013 var det 27 procent som ansåg att ekonomin de senaste 12 månaderna hade försämrats jämfört med 11 procent som ansåg att den hade förbättrats (figur 1). Återigen tilltar tron på den svenska ekonomin något efter att i några år ha varit på en mycket låg nivå i samband med den globala finanskrisen och eurokrisen.

Figur 1 Svenska folkets bedömningar av hur den svenska ekonomin har förändrats under de senaste tolv månaderna 1986-2013 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: "Hur har enligt din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under de senaste tolv månaderna?". Svarsalternativen som ges är "förbättrats", "förblivit ungefär densamma" och "försämrats". Figuren visar bedömningen av den svenska ekonomin.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2013.

Över tid har de här bedömningarna skiftat mycket och en närmare analys visar att relationen till rådande konjunkturläge är mycket stark, betydligt starkare än för oron för ekonomisk kris. Bedömningarna av den svenska ekonomin är starkt relaterade till globala och lokala ekonomiska skeenden. Finanskrisen i början av 1990-talet, IT-kraschen i början av 2000-talet och bankkrisen 2008 kan tydligt utläsas i dia-

grammet genom de stora andelar som gjorde bedömningen att Sveriges ekonomi har försämrats. Skillnaderna mellan andelen som gör positiva respektive negativa bedömningar är stora i de här perioderna. Mest negativ värdering av ekonomin återfinns i 1992 års mätning då 93 procent gjorde bedömningen att ekonomin försämrats de senaste 12 månaderna. I mitten av 1990-talet såg vi en stark tillväxt som också avspeglades i bedömningarna som då vändes uppåt. Den mest positiva bedömningen återfinns alldeles före IT-kraschen i 2000 års mätning då 47 procent gjorde en positiv bedömning av den ekonomiska utvecklingen i landet det senaste året. Mellan IT-kraschen och bankkrisen under 2000-talets första decennium ser vi också positiva bedömningar för den svenska ekonomin.

Den här typen av bedömningar är inte bara viktiga för en slags allmän bedömning av samhället och möjligheter och hinder. Den utgör också en mätare för medborgarnas möjlighet att till exempel få arbete och därmed ha en försörjning, vilket i sin tur skapar förutsättningar för ett bra liv, men också för skatteintäkter till staten. En grundförutsättning för ett bra liv är en positiv framtidssyn.

Svenskarna får i undersökningen också bedöma den svenska ekonomin i ett framtidsperspektiv, hur de tror att den kommer att utvecklas de närmaste 12 månaderna. Den typen av bedömning är, som framkommer i figur 2, också relaterad till rådande konjunkturer, men svängningarna är mindre än i den mer skarpa bedömning som tillbakablickken utgör.

Även de framåtblickande bedömningarna av den svenska ekonomin är något bättre 2013 än 2012. Andelen som tror att landets ekonomi kommer att förbättras ökar från 7 till 14 procent samtidigt som andelen som tror på försämring minskar från 38 till 26 procent. Fortfarande råder alltså en tydlig övervikt för en mer pessimistisk syn på den framtida ekonomiska utvecklingen för Sverige.

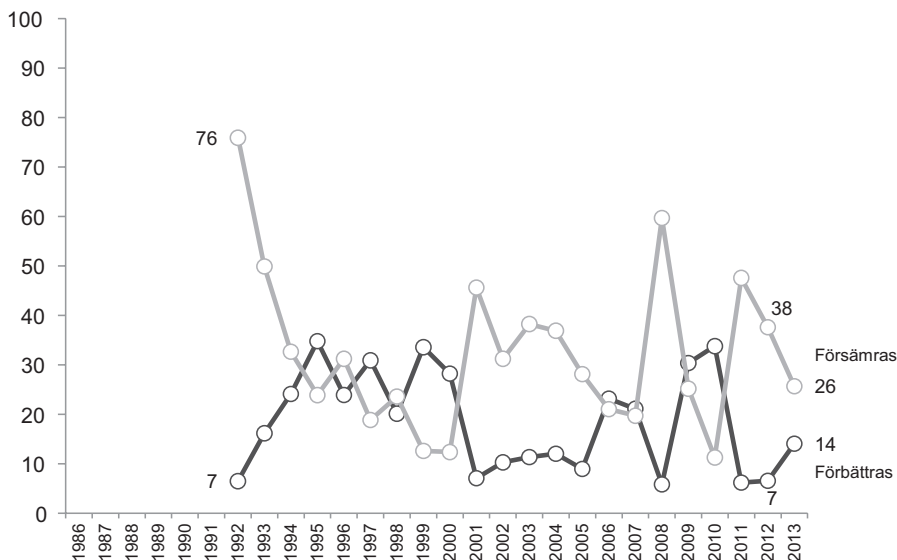
Olika grupper i samhället gör olika bedömningar av ekonomin inför kommande året. Kvinnor är exempelvis mer pessimistiska än män och vi finner också statistiskt säkerställda skillnader beroende på ålder. Särskilt pessimistiska är personer i pensionsålder, där blir balansmättet (andel som anger förbättras minus andel som anger försämras) är -24 vilket kan jämföras med -5 i gruppen 16-29-åringar.

Andra individuella bakgrundsfaktorer som samvarierar med den ekonomiska framtidsbedömningen är utbildningsnivå och familjeklass. Pessimismen är större bland personer med låg utbildning (-28) än bland personer med hög utbildning (+3). De som bor i arbetarhem gör också en mer negativ bedömning (-21) än vad de som bor i högre tjänstemannahem gör (+4). Människor som lever i ensamhushåll är relativt pessimistiska för den framtida svenska ekonomin (-20) jämfört med de som delar hushåll med andra (-9).

Man kan ana att den egna ekonomiska situationen och frågor om resurser i det egna hushållet delvis speglar bedömningen av den framtida svenska ekonomin. Det visar sig också att bedömningarna skiljer sig åt beroende på den sammanlagda hushållsinkomsten. I hushåll där den sammanlagda årsinkomsten är 300 000 eller mindre är balansmättet för den framtida ekonomin -22, i hushåll som sammantaget

tjänar mer än 700 000 kronor är motsvarande siffra +4. Personer som bor i hushåll i inkomstspannet däremellan når en bedömningsbalans på -13. Förvärvsposition har bidrar däremot inte till förståelsen av den ekonomiska bedömningen. Det finns inga statistiskt säkerställda skillnader beroende på om man arbetar eller om man är arbetslös eller deltar i någon arbetsmarknadspolitisk åtgärd eller utbildning.

Figur 2 Svenska folkets bedömningar av hur den svenska ekonomin kommer att förändras under de kommande tolv månaderna 1986-2013 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: "Hur tror du att ekonomin kommer att förändras under de kommande 12 månaderna?". Svartalternativen är "förbättras", "förbli ungefär densamma" och "försämras". Figuren visar bedömningar av den svenska ekonomin.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2013.

Det finns också en politisk dimension bakom bedömningen av den framtida svenska ekonomin. I gruppen som har mycket stort förtroende för regeringen är balansmättet +28 jämfört med -47 i gruppen som anger att de har mycket litet förtroende. Intrycket förstärks genom att de som tycker att regeringen sköter sin uppgift mycket bra ser klart positivt på den framtida ekonomin (+30) medan de som tycker att regeringen sköter sin uppgift mycket dåligt gör en klart negativ bedömning (-58). På samma sätt kan den politiska dimensionen skönjas genom att mäta den ekonomiska bedömningen i förhållande till politisk vänster-högerorientering. Personer som uppger sig stå klart till vänster gör en betydligt mer negativ framtidsbedömning (-31) än personer som säger sig stå klart till höger (+12).

Synen på svensk ekonomi i en närbelägen framtid är således en bedömning som görs dels på grunder som kan kopplas till individens ekonomiska och sociala resurser, dels till en ideologisk dimension. Människor i mittfåran har en förhållandevis negativ syn på den samhällsekonomiska utvecklingen medan människor i den övre marginalen – de som tjänar mest och de som har högst utbildning – gör klart positiva bedömningar. Politiskt pratar vi inte om mittfåra och marginal utan snarare om stora grupper som på olika ideologisk grund gör olikartade bedömningar.

Medborgarnas dagordning 2013

SOM-institutet genomför sedan 1986 mätningar av medborgarnas dagordning i en öppen fråga om vilka frågor och samhällsproblem som är ”viktigast i Sverige just nu” (jfr Weibull, Oscarsson, & Bergström, 2013). Till skillnad från orosfrågorna som tar tydligt sikte på framtiden är det snarare nuet som omfrågas i vår öppet ställda fråga. Och detta perspektivskifte ger utslag i resultaten. Det tydligaste exemplet är miljöfrågorna som inte hamnar alls lika högt på dagordningen som miljöoro gör. I resultaten från 2013 (se tabell 2) hamnar miljöfrågor först på sjunde plats: 13 procent av svenska folket nämner någon miljöfråga som viktig fråga eller samhällsproblem.

Svenska folkets dagordning är mycket stabil. Från ett år till ett annat förändras rangordningen mycket lite. Det är exakt samma frågor på tio-i-topplistan 2013 – och med samma inbördes ordning – som var fallet 2012. Arbetsmarknad, utbildning och sjukvård är de tre områden som står högst på dagordningen med 33, 30 respektive 28 procent omnämmanden. Jämfört med 2012 har arbetsmarknad blivit mindre viktigt för befolkningen (-5 procentenheter) samtidigt som sjukvård och utbildning blivit viktigare (+6 respektive +5 procentenheter). Integrations- och immigrationsfrågor behåller sin fjärdeplats med 22 procent omnämmanden, vilket är en mycket svag uppgång sedan hösten 2012 (+2 procentenheter) (viktighetsbedömningar av integration/immigration analyseras närmare i Linn Sandbergs och Marie Demkers kapitel i denna volym).

Äldre frågor, sociala frågor och miljö har samma position på dagordningen som var fallet 2012, följt av ekonomi, lag- och ordning och familjepolitik. Andelen som nämner dessa områden är oförändrade med undantag för ekonomi som har fallit något i viktighetsbedömningarna (-4 procentenheter) mellan 2012 och 2013.

Vi ser små förskjutningar men ändå en tydlig tendens: frågor om ekonomi och arbetsmarknad är på svag nedgång medan välfärdsfrågor som utbildning och sjukvård är på svag uppgång.

Sakområdets position på den politiska agendan äger hög centralitet i de flesta analyser av samhällsförändring. Vilka frågor som klättrar eller sjunker på dagordningen avgör vilka aktörer som har möjlighet att vinna framgångar och vilka aktörer som kan få det svårare att göra sig gällande. Därför är det minst lika intressant att närstudera de frågeområden som finns i marginalerna på medborgarnas dagord-

ning. Vi har valt att redovisa samtliga kategorier i vårt kodschema över svenska folkets viktiga frågor och samhällsproblem. Det blir många mycket små kategorier som endast samlar ett litet antal svar. Bostadsfrågor, familjepolitik och skatter – kategorier som återfinns just utanför vår tio-i-topplista – samlar endast tre till fyra procent av svaren. Och frågor som rör utrikespolitik, EU och internationella frågor står mycket svagt och samlar endast någon enstaka procent av alla svar. Frågan om viktiga samhällsproblem ger intrycket av att den svenska samhällsdebatten existerar i en nationell bubbla där huvudfokus ligger på frågor som berör arbetsmarknaden, välfärden och integration/immigration.

Har män och kvinnor, yngre och äldre, lågutbildade och högutbildade, rika och fattiga samma dagordning eller finns det skillnader mellan olika grupper när det gäller uppfattningen om de viktigaste samhällsproblem? Det korta svaret är nej, några stora avgrundskillnader i bedömningar mellan olika befolkningsgrupper existerar inte i Sverige. Överraskande nog är rangordningar av viktiga samhällsproblem ganska lika i olika grupper. De frågor som hör till mittfåran bland samtliga svenskar – arbetsmarknad, välfärd, immigration – är huvudspår även för olika ålders-, utbildnings- och inkomstgrupper.

Mer närstående analyser skänker förstås nyanser till påståendet om likartade rangordningar. Det finns flera intressanta nivåskillnader. Utbildningsfrågor, sjukvårdsfrågor och äldre frågor – vård, skola, omsorg – nämns till exempel betydligt oftare av kvinnor än av män. Trettiofem procent av kvinnorna nämner utbildningsfrågor som ett viktigt samhällsproblem mot 25 procent av männen. Motsvarande könsskillnader är 33-23 för sjukvård och 19-14 för äldre frågor. Frågor som rör integration och ekonomi nämns oftare av män än av kvinnor (25 mot 20 procent respektive 9 mot 5 procent). Män och kvinnor har alltså något olika fokus på viktiga samhällsproblem: kvinnor värderar välfärd och omsorg högre. Män placerar ekonomi och immigration högre.

Äldre och yngre personer har överraskande lika dagordningar. Den äldsta åldersgruppen 65-85 år värderar utbildning högre än den yngsta åldersgruppen 16-29 år (31 mot 20 procent). Detsamma gäller sjukvård (32 mot 15 procent) och, inte överraskande, äldre vård (31 mot 5 procent). Ungdomar prioriterar framför allt integration/immigrationsfrågor högre än äldre. Bland 16-29 åringar lyfter integrationsfrågor till andra plats på dagordningen (31 procent), alltså lika högt som arbetsmarknad (32 procent). Motsvarande andel omnämningen för integrationsfrågor bland 65-85-åringar är 16 procent. Ungdomar värderar också miljö/energi och demokrati/rättigheter högre än äldre. En intressant notering är att frågor om bostäder uppfattas som ungefär lika oviktigt (3-6 procent) i alla åldersgrupper.

Högt utbildade tenderar att nämna fler saker som viktiga samhällsproblem än lågt utbildade när vi ställer vår öppna fråga. Det huvudmönstret märks tydligt när det gäller till exempel arbetsmarknad (37 mot 28 procent) och utbildning (40 mot 23). Undantaget är äldre frågor som uppfattas som viktigare bland lågt utbildade

Tabell 2 Andel som nämner viktiga samhällsproblem bland samtliga och efter kön, ålder, utbildning, vänster- högerideologi och partisympati 2013 (procent)

	Kön		Ålder			Utbildning			Inkomst			Vänster-högerideologi				Partisympati												
	Alla	Kv	M	16-29	30-49	50-64	65-85	L	ML	MH	H	>300	3-700	>700	KTV	NTV	VMH	NTH	KTH	V	S	C	FP	M	KD	MP	SD	
Arbetsmarknad	33	33	33	32	35	36	29	28	35	33	37	31	34	37	40	39	30	32	30	39	39	31	35	34	36	33	34	24
Utbildning	30	35	25	20	34	31	31	23	25	32	40	24	31	39	31	33	26	34	31	29	31	32	45	33	31	35	18	18
Sjukvård	28	33	23	15	28	31	32	30	26	30	30	25	30	29	30	32	26	29	29	25	32	29	27	29	29	29	26	26
Integration	22	20	25	31	26	20	16	16	24	23	25	19	23	27	19	20	23	24	31	20	15	13	23	23	19	23	61	61
Aldrefrågor	17	19	14	5	8	20	31	26	17	17	12	20	19	12	17	19	17	18	15	12	21	11	19	16	24	13	20	20
Societala frågor	14	15	14	13	16	16	11	9	13	16	18	13	16	14	30	19	11	10	8	36	16	11	11	9	12	20	9	9
Miljö	13	14	13	14	15	14	10	7	11	13	20	11	13	18	18	18	10	14	8	21	10	16	15	11	12	37	5	5
Ekonomi	7	5	9	5	8	8	5	4	7	7	9	5	7	9	4	5	6	10	12	5	5	7	9	11	6	5	5	5
Lag och ordning	7	6	7	4	6	7	8	8	8	6	6	7	7	7	4	5	7	9	9	3	6	9	8	9	7	4	10	10
Bostadsfrågor	4	4	4	6	3	4	4	4	4	4	4	5	4	3	4	5	3	4	5	6	4	4	4	4	4	3	5	2
Familjepolitik	4	6	2	2	5	5	4	3	3	4	5	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	5	5	4	8	4	3
Skatter	3	2	3	3	2	2	3	2	2	3	3	2	3	3	3	2	1	3	6	2	2	4	4	4	2	2	2	2
Offentlig service	3	3	3	3	3	2	1	2	3	5	2	3	3	3	9	3	1	2	1	12	3	0	3	1	2	3	1	2
Demokrati	3	3	3	7	4	2	2	1	2	3	5	4	3	3	8	4	3	2	2	8	3	3	3	2	1	4	1	1
Infrastruktur	2	1	3	2	1	2	2	1	2	2	2	2	2	2	1	1	2	3	1	1	1	5	3	2	3	2	2	2
Styrelsekick	2	1	2	2	1	2	1	1	1	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	2	1	0	1	1	0	2	3	3
Demografi	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	0	1	8	1	1	2	1	1	1
Jordbruk	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	6	0	1	0	1	0	0
Systemmissbruk	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	2	1	1	0	1	1	1
Näringsliv	1	1	2	1	2	1	0	1	1	1	2	0	1	2	0	1	1	2	3	1	0	1	2	2	1	0	0	0
Utrikespolitik	1	1	2	2	1	1	1	0	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	2	0	0	1	3	1	1	1	2	2
Medier	1	0	1	2	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1
EU/Internationella fr	1	1	1	2	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	2
Moraletik	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	0	3	1	1	1	1	1	3	1	1
Ideologi	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2	1	0	0	1	3	1	0	0	0	0	1	0	0
Religion	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kultur	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Övriga frågor	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Antal svarspersoner	6888	3479	3209	999	2013	1832	1856	1122	2023	1445	1922	1742	3008	1494	767	1434	2021	1686	599	421	1872	185	402	1704	209	670	528	528

Kommentar: Frågan lyder: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige just nu?". I analysen ingår inte resultat från den femte editionen av den nationella SOM-undersökningen 2014. Utbildning: L=låg (max grundskola eller motsvarande), ML=medellag (max gymnasium, folkhögskola eller liknande), ML=medelhög (eftergymnasial, ej examen från högskola), H=hög (examen från universitet eller högskola). Ideologi: KTV=klart till vänster, NTV=något till vänster, M=varken vänster eller höger, NTH=något till höger och KTH=klart till höger. **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 2013.

(26 procent) än bland högt utbildade (12 procent), vilket förstås beror på att många äldre samtidigt tillhör grupper med låg formell utbildningsnivå.

Skillnader mellan olika inkomstgrupper liknar till stor del de som gäller för utbildningsnivå: de flesta områden värderas som viktigare bland höginkomsttagare än bland låginkomsttagare. Undantaget är äldrevård där låginkomsttagare lyfter frågan högre (20 procent) än höginkomsttagare (12 procent).

Ideologisk orientering har viss, men inte avgörande betydelse, för vilka frågor eller samhällsproblem som uppfattas som viktiga. Arbetsmarknad, sociala frågor och miljö klättrar längre upp på dagordningen bland personer med vänsterorientering, medan integration, ekonomi och lag- och ordning står sig starkare bland personer med högerorientering.

Resultaten ger också en bild av vilka typer av samhällsproblem som betonas av olika grupper av partisympatisörer. Bilden påminner om den som framkommer i analyser av partiernas sakfrågeprofiler och sakfrågeägarskap. För fyra grupper av partisympatisörer står arbetsmarknad högst på samhällsagendan: Vänsterpartiets och Socialdemokraternas sympatisörer (båda 39 procent omnämmanden) och för Moderaternas och Kristdemokraternas sympatisörer (34 respektive 36 procent). Folkpartiets och Centerpartiets sympatisörer har utbildningsfrågor som nummer ett (45 respektive 32 procent), Miljöpartiets sympatisörer har miljön på topp (37 procent) och Sverigedemokraternas sympatisörer integrations/immigrationsfrågor (61 procent). Inga direkta överraskningar alltså när det gäller variationer i partisympatisörernas tonvikt på olika politiska domäner.

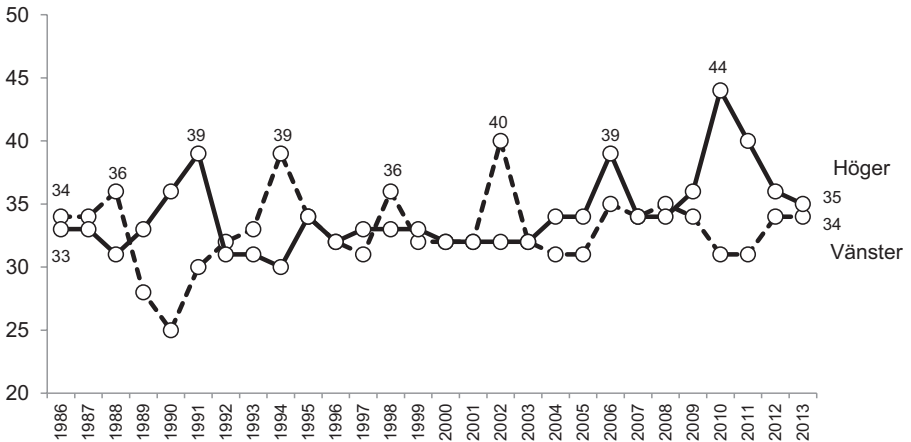
Analysen av medborgarnas dagordning kan så långt sammanfattas som att det mellan 2012 och 2013 ägt rum en svag förskjutning i medborgarnas viktighetsbedömningar; det har blivit mindre fokus på ekonomi/arbetsmarknad och mer fokus på välfärd/omsorg/utbildning. Förändringarna kan tyckas vara marginella men går hand i hand med flera andra förändringar av opinionsklimatet som långsamt har slipat ned förtroende och stöd för den sittande regeringen och de fyra allianspartierna under det senaste året (läs mer om förtroende i Lennart Weibulls och Sören Holmbergs kapitel i denna volym).

Vi vet från tidigare att den innevarande regeringen har innehaft sakfrågeägarskapet på områden som arbetsmarknad och ekonomi och att just detta ägarskap varit en starkt bidragande orsak till Allianssegern i valet 2006 och försvarandet av regeringsmakten i valet 2010 (Oscarsson & Holmberg, 2013). Att ekonomi och arbetsmarknad nu sakta faller på medborgarnas dagordning samtidigt som välfärd och utbildning visar tecken på att bli mer framträdande på dagordningen betyder att Allianspartiernas hjärtefrågor inte kan förväntas väga lika tungt i väljarnas röstningsbeslut i samband med 2014 års riksdagsval.

En annan omständighet som försvårar för den sittande regeringen är att den kraftiga högervind som blåst i Sverige under de senaste åren har mojnät betydligt under 2012 och 2013. Andelen svenskar som identifierar sig till höger i politiken har minskat från 44 procent i samband med valåret 2010 till 35 procent hösten

2013 (se figur 3). Den ideologiska konjunkturen visar en tydlig rörelse mot mitten, vilket i praktiken innebär en utjämning när det gäller befolkningens ideologiska identifikation. Hösten 2013 är det lika stor andel som identifierar sig till vänster i politiken (34 procent) som identifierar sig till höger i politiken (35 procent).¹

Figur 3 Vänster-högeridentifikation. Andel som identifierar sig till vänster respektive till höger 1986-2013 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" Personer som inte besvarat frågan ingår inte i analysen. De utgör omkring 3–5 procent av svarspersonerna genom åren. Fem svarsalternativ användes: "klart till vänster; något till vänster; varken till vänster eller till höger; något till höger; klart till höger".

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2013.

Medierna och medborgarnas dagordning

Olika händelser lokalt, regionalt, nationellt och globalt ligger vid olika tidpunkter och hos olika människor olika långt fram i medvetandet. Det handlar om allt från naturkatastrofer och barntäthet i förskolegrupper till krig och priset på kollektivtrafik. Endast en liten del av allt som händer i när och fjärran hamnar i vårt medvetande, och av det som vi ens uppmärksammar är det en bråkdel som vi upplever vara viktiga frågor eller problem. Verkligheten är alltför obegränsad och mångfacetterad för att människor själva ska kunna skapa sig en sammanhållen bild av den, samtidigt som vårt behov av orientering är förhållandevis starkt. Enligt den så kallade dagordningsteorin söker vi ledtrådar från omgivningen om vad som har hänt, hur viktiga olika händelser är och hur man kan eller bör ställa sig i olika frågor. Omgivningen innefattar såväl vänner och bekanta som medier i allmänhet och nyhetsförmedling i synnerhet.

Medierna bidrar till att bygga upp vår bild av verkligheten och människor använder sig av medier för att organisera sina erfarenheter av denna. Medierna har bedömts vara särskilt viktiga när det gäller vad som sker i samhället, vilka samhällsproblem som står på dagordningen, vilken uppsättning frågor som diskuteras och som kan bli föremål för politiska beslut (McCombs & Shaw, 1972).

Man skiljer på mediernas dagordning – vilka frågor som uppmärksammas mycket i medierna – och allmänhetens dagordning som avser de frågor som människor tycker är viktiga. Dagordningsteorin grundar sig i att det finns ett kausalt samband mellan de frågor som får mycket uppmärksamhet i medierna och de frågor eller problem som medborgarna tycker är viktiga.

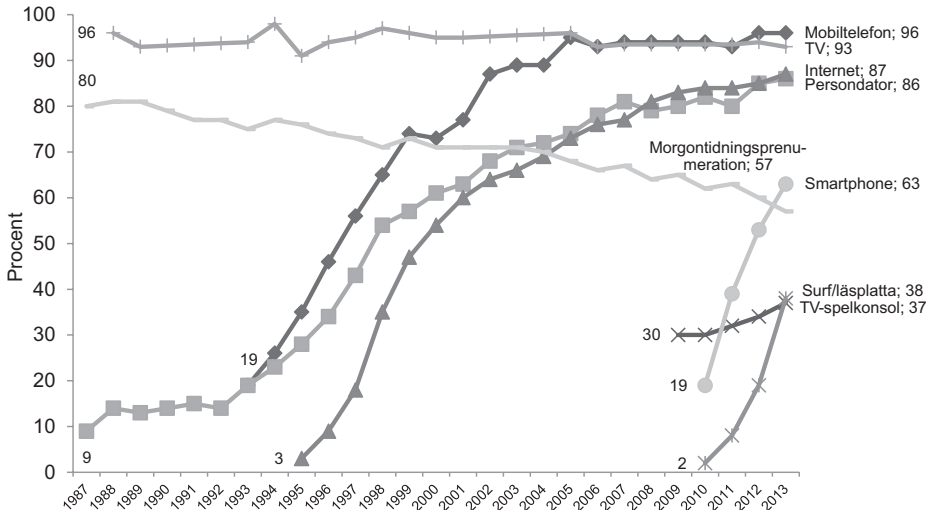
SOM-undersökningarna inkluderar inte mediernas innehåll och kan alltså inte ge svar på i vilken utsträckning medborgarnas dagordning som presenterats ovan liknar mediernas. Däremot kan vi se om bedömningarna skiljer sig beroende på hur mycket och vilken nyhetskonsumtion som människor ägnat sig åt.

Nyhetsmedier betraktas på ett generellt plan som centrala i västerländska demokratier och det anses viktigt att medborgare informerar sig genom nyhetskonsumtion. Informerade medborgare kan lättare navigera i samhälls- och vardagsfrågor och göra rationella beslut. Nyhetsmediernas innehåll hjälper människor att hålla sig uppdaterade kring aktuella samhällsfrågor (Lauf, 2001; McLeod, Scheufele, & Moy, 1999; Ostertag, 2010; Strömbäck, 2005).

Att diskutera mediernas inverkan på medborgarnas dagordning blir allt mer komplicerat i takt med att mediestrukturen transformeras. Efter en kommersialiseringsvåg på radio- och tv-sidan i början av 1990-talet har senare utveckling präglats av en digitaliseringsvåg som inte bara innefattar de traditionella nyhetsdistributörerna press, radio och tv, utan också innebär en konvergens mellan dessa och sociala nätverksmedier. Den tekniska utvecklingen utgör en förutsättning för den här digitaliseringsvågen, men utgör inte alls någon garant för att en förändring eller transformation sker. Det visar sig att människor visst tar till sig de nya medieteknikerna, men att adoptionstakten ibland är ganska långsam.

Ett exempel på detta är tillväxten av persondator som tog fart först i mitten av 1990-talet (figur 4). Ungefär samtidigt började internet få spridning i svenska hushåll, vi ser där en brant tillväxtkurva och fortfarande ökar andelen innehavare av såväl persondatorer som internet något från år till år. Nya, portabla datorlösningar som smarta telefoner och surfplattor har också gjort intåg i de svenska hushållen de senaste åren. Två tredjedelar av den vuxna befolkningen hade hösten 2013 en smartphone och en dryg tredjedel hade tillgång till surfplatta i hushållet. Alla de här teknikerna är nödvändiga förutsättningar för en transformation i nyhetsanvändningen, men borgar som sagt inte för att en sådan sker.

Figur 4 Tillgång till några olika medietekniker i svenska hushåll 1987-2013 (procent av befolkningen)

Kommentar: Frågan för medieteknik lyder *Har du för närvarande tillgång till något av följande i ditt hushåll?* Svartalternativen är *Ja, Nej* samt *Vet inte*. Frågan om prenumeration lyder *Prenumererar du eller någon i ditt hushåll på någon morgontidning?*

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1987-2013.

Tillgången till några äldre tekniker har också studerats. Det visar sig att tv-innehavet är mycket stabilt i svenska hushåll genom de olika teknikskiften som beskrivits ovan. Den betalda morgontidningens utbredning minskar däremot successivt och hösten 2013 hade 57 procent av hushållen en abonnerad tidning. Utöver morgontidningsprenumeration på papper finns också ett tillskott av prenumeration på morgontidningars betalsajter och e-tidningar och/eller pdf-tidningar på två respektive fyra procent.

Men idag handlar medietillgång om så mycket mer än att bara ha tekniken eller att betala för att få en morgontidning levererad. Mycket medieinnehåll kan abonneras via den digitala tekniken och det finns också goda möjligheter att betala för enstaka innehåll som exempelvis en film, en fotbollsmatch eller en artikel. Därigenom möjliggörs en mer sporadisk användning av icke-abonnerat innehåll som inte är publikt tillgängligt. Det är till exempel fem procent av befolkningen som abonnerar på nyhetsartiklar på nätet och ytterligare någon procent som gör enstaka artikelköp. Åtta procent har abonnemang som tillhandahåller tv-program och hälften så många – fyra procent – köper tv-program vid enstaka tillfällen. Omkring tre procent abonnerar på tidskrifter eller magasin och tre procent gör enstaka köp. På underhållningssidan är det nio procent som betalar för abon-

nemang på film och fyra procent köper enstaka filmer på nätet. Det är ännu fler som abonnerar på musik på nätet – 16 procent – och ytterligare tre procent som köper musik online vid enstaka tillfällen.

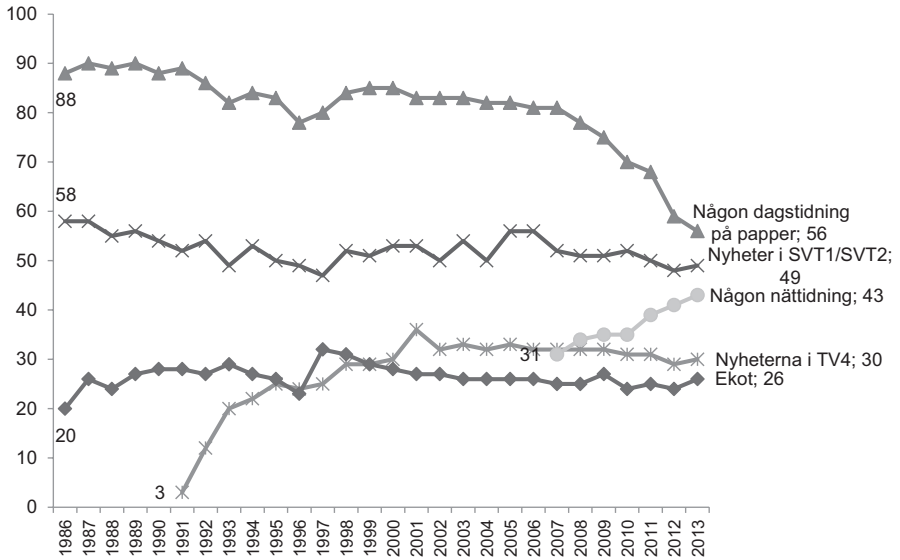
Tillgängligheten till medier, både med avseende på distributionstekniker och innehåll är således både god och diversifierad i svenska hushåll. Till det som är abonnerat innehåll i en eller annan form kan man också lägga allt det som finns tillgängligt gratis på internet och som i allt större utsträckning utgör konkurrerande innehåll till det mer traditionellt tillgängliga. Det är svårt att hävda att det finns *en* mediedagordning, även om många traditionella massmedier liknar varandra med avseende på vilka frågor som rapporteras. Teoretiskt finns en i det närmaste oändlig dagordning tillgänglig i den digitala kontexten. Frågan är dock om den får någon större spridning.

Den tekniska utvecklingen gör att de nyhetsplattformar som vi känner sedan gammalt – tryckta dagstidningar, radio- och tv-apparater – delvis har spelat ut sin roll. Innehållet som dessa plattformar traditionellt har distribuerat finns fortfarande tillgängligt från samma leverantörer men nu också i digitala plattformar. Nyhetsdistribution har blivit en fråga om ettor och nollor och det spelar egentligen ingen roll om du använder innehåll från en tidning, radio- eller tv-kanal eller om du gör det i din mobil eller på din tv-skärm. Apparatkonvergensen gör att innehållet tekniskt sett har blivit plattformsoberoende.

Nyhetsanvändningen påverkas självklart av utbudet och de förändringar som kontinuerligt sker där. Som redan visats minskar läsningen av dagstidningar på papper samtidigt som det sker en viss ökning av tidningarnas digitala utbud (figur 5). Den tryckta tidningen har gått från att förse en stor andel människor med nyheter till att bli allt mer marginaliserad. Vanan att läsa en dagstidning – morgon- eller kvällstidning – har minskat från 88 procent regelbundna läsare 1986 till 56 procent 2013. Sedan mitten av 00-talet har samtidigt andelen användare av morgon- och kvällspressens digitala publicering ökat från 31 procent regelbundna användare 2006 till 43 procent 2013.

Svenskarnas nyhetsvanor är på samma gång stabila och föränderliga beroende på vilken nyhetskanal som avses. Tittande på nationella nyheter i tv ligger på ungefär samma nivå nu som för 20 år sedan och når drygt hälften av befolkningen regelbundet. Även regelbundenheten i lyssnande på nationella radionyheter består men här ligger publikandelarna på en nivå om 25 procent. Medan tv-nyheter når brett i mittfåran, har Ekonyheterna en betydligt smalare publik, främst bland högutbildade.

Siffrorna visar tydligt att det handlar om en transformation av de tidigare tryckta nyheterna. På kvällstidningssidan har den digitala användningen gått om den tryckta redan år 2004 (se Mathias A. Färdighs och Oscar Westlunds kapitel i denna bok). Detta har ännu inte skett för morgontidningen. Problemen som kan skönjas är att tidningarna inte hämtar hem publik i den digitala världen i motsvarande takt som man tappar i den tryckta.

Figur 5 Nyhetsanvändning i befolkningen 1986-2013 (procent)

Kommentar: Användningen avser minst 5 dagar i veckan för radio- och tv-nyheter samt tryckt morgontidning och minst 3 dagar i veckan för kvällstidning och nättidningar.

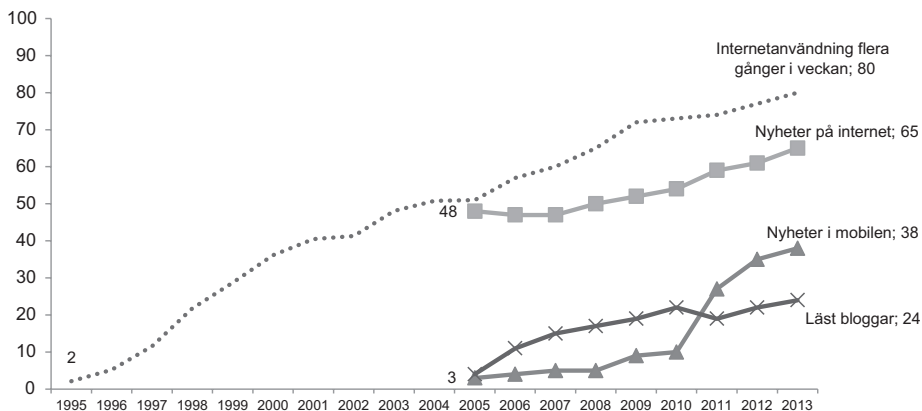
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2013.

Utvecklingen är intressant eftersom internetpubliken växer stadigt. Tillväxtrakten är förvisso inte lika hög som i slutet av 1990-talet men användarskaran blir ändå något större från år till år. Hösten 2013 var fyra femtedelar regelbundna internetanvändare, det vill säga använder nätet flera gånger i veckan eller dagligen. Nyhetsanvändningen på internet har också ökat sedan den första mätningen 2005. Då var knappt hälften veckoanvändare av digitala nyhetstjänster jämfört med två tredjedelar 2013 (figur 6). Den kraftigaste utvecklingen för nyhetsanvändning kan dock skönjas för mobiltelefonen, där andelen användare har gått från under 10 procent fram till 2010 till närmare 40 procent 2013. En fördjupad analys av nyhetsanvändning i mobilen finns i Oscar Westlunds kapitel i denna bok.

I och med den utveckling som pågår när det gäller digitaliseringen kan man också tänka sig att andra källor än de traditionella nyhetsleverantörerna skulle kunna utgöra källa för nyheter. Vi har inte exakta data på vad man läser i bloggar, men kan konstatera att blogggläsande på veckobasis lockar en fjärdedel av den vuxna befolkningen till användning. Det är sannolikt att en del av denna användning handlar om sådant som traditionellt skulle kunna betraktas som allmän nyhetsförmedling. En studie från 2010 visar att mode, design och vardagsbetraktelser utgör runt hälften av alla lästa bloggar medan politik och samhälle utgör ungefär en tiondel.

Bloggläsare vittnar om att syftet med läsningen är att bli underhållen och att läsa vanliga människors åsikter, men också att få snabba nyheter och nyheter man inte hittar någon annanstans (Kullin, 2010). Det är svårt att kategorisera bloggläsning i allmänhet som nyhetsanvändning, men också svårt att helt döma bort den.

Figur 6 Generella internetvanor, nyhetsanvändning på internet och i mobil samt bloggläsning, 1995-2013 (procent av befolkningen)

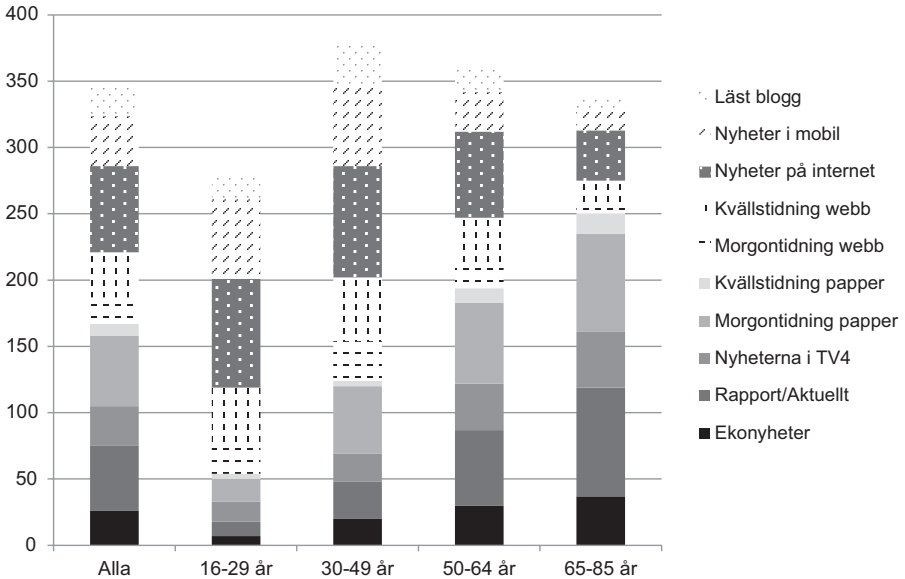

Kommentar: Frågorna lyder *Hur ofta har du de senaste 12 månaderna använt internet?*; *Hur ofta har du de senaste 12 månaderna gjort något av följande på internet*; *Hur ofta brukar du använda mobiltelefon till följande?*. Figuren visar andelen respondenter som använt internet flera gånger i veckan eller dagligen och andelen som använt nyheter på internet eller i mobilen samt läst bloggar åtminstone någon gång varje vecka.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995-2013.

Sammantaget kan vi alltså konstatera att digital nyhetsanvändning är på stark uppgång och att den i första hand går ut över läsningen av tryckta papperstidningar. Vi vet sedan tidigare att nyhetsanvändning i olika kanaler skiljer sig framför allt när man jämför olika åldersgrupper. I figur 7 visas den ackumulerade nyhetsanvändningen (inklusive bloggar) för fyra olika åldersgrupper. Det första som kan konstateras är att den samlade nyhetsanvändningen hos unga människor i åldrarna 16 till 29 år är betydligt lägre än i övriga åldersgrupper. Även bland de äldsta – personer som är 65 och äldre – är användningen något under genomsnittet. De största nyhetskonsumenterna är personer mellan 30 och 50 år.

Figur 7 Sammanlagd nyhetsanvändning beroende på ålder, Sverige 2013 (ackumulerade procentandelar)

Kommentar: Figuren visar de sammanlagda andelarna för användning av olika nyhetsmedier. Radio- och tv-nyheter samt morgontidning avser minst 5 dagar/vecka, kvällstidning minst 3 dagar/vecka och blogggläsning minst någon gång i veckan.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

En närmare analys av nyhetsdietens beståndsdelar visar på några markanta skillnader. Medan närmare drygt tre fjärdedelar av pensionärernas nyhetsdiet är sammansatt av traditionella analoga aktörer, är motsvarande siffra för unga vuxna 21 procent. Bland 30-49-åringarna är majoriteten av nyhetsanvändningen digital (64 procent), medan en majoritet (57 procent) av 50-64-åringarna har en analogt sammansatt nyhetsvardag. Det digitala skiftet är mycket tydligt på en övergripande nivå.

När man analyserar nyhetsvardagens sammansättning på djupet är det tydligt att radionyheter utgör en liten del av informationsflödet oavsett ålder. I hela befolkningen är tv-nyheter och tryckta tidningsnyheter ungefär lika stora, det är något vanligare med tv-nyheter (skillnaden är 6 procentenheter). Övervikten för tv-nyheter är särskilt framträdande i pensionärgruppen, där skillnaden är ca 40 procentenheter, och mönstret återfinns också bland personer mellan 50 och 65 år. Bland 30-50-åringar är istället morgontidningen vanligare (procentdifferensen är 32 procentenheter), och ett svagt sådant mönster finns bland de yngsta i undersökningen (12 procentheters skillnad). Kvällstidningsläsningen är ungefär lika utbredd i olika åldersgrupper med undantag för den äldsta, där läsningen är mindre utbredd.

Som nämnts ovan, är medborgarnas dagordning sammansatt av personliga erfarenheter, händelser i omvärlden, eget intresse men också av mediernas rapportering. Enligt den så kallade dagordningsteorin kan medierna dels inverka på vilka frågor som människor upplever aktuella, dels på hur människor betraktar och bedömer sakfrågor och aktörer.

I SOM-undersökningarna är det möjligt att se hur de upplevda samhällsproblemen eller viktiga frågorna tar sig uttryck i grupper som konsumerar olika nyhetsmedier och i grupper som inte gör det. Det visar sig att personer som lyssnar på Ekonyheter i radio, tittar på public service-nyheter i tv och läser morgontidningar på papper och webb i högre grad än de som inte använder dessa nyhetsmedier anger någon eller några samhällsproblem på den öppna enkätfrågan. Bland personer som tittar på nyheter i TV4 är förhållandet det motsatta: det är färre användare än icke-användare som skriver någon fråga eller samhällsproblem i enkätens öppna fråga. För nyheter i radions P4 och för kvällstidningsläsning på papper och webb finns inga sådana skillnader. Nationella nyhetskanaler har en relativt högutbildad publik, och högutbildade är, som nämnts tidigare, mer benägna att nämna fler samhällsproblem när vi ställer vår öppna fråga.

En närmare analys av hur medborgarnas dagordning skiljer sig beroende på nyhetskonsumtion visar på några skillnader för de sakfrågeområden som omnämns flest gånger. Äldrefrågor är exempelvis betydligt mer omnämnda bland dem som frekvent tar del av nyheter från SVT och bland dagstidningsläsare som väljer pappersformatet. Äldrefrågor är däremot mindre omnämnda bland personer som läser dagstidningar på webben och det är tydligt att de olika nyhetsmediernas publiksammansättning med avseende på ålder inverkar på resultatet.

Nyhetskonsumenter är något mindre benägna att nämna integrations- och immigrationsfrågor än vad icke-användarna är. Tidigare i kapitlet visades på en viss överrepresentation bland personer som står ideologiskt till höger och bland allianspartiernas sympatisörer när det gäller omnämmandet av integrationsfrågor i den öppna frågan om samhällsproblem. Ideologisk och politisk orientering har emellertid liten förklaringskraft till nyhetskonsumtion, varför det är sannolikt att anta att nyhetsmediernas rapportering i den här typen av frågor bidrar till en något mer nyanserad bild hos medborgarna.

I övrigt är skillnaderna i medborgarnas dagordning beroende på nyhetskonsumtion marginella och det står klart att det här sättet att mäta endast skrapar på ytan i frågor som rör relationen mellan medborgarnas och mediernas dagordning. Andra kapitel i boken visar att medieanalyser kan bidra till förståelsen för människors bedömningar av samhällsinstitutioner (Holmberg och Weibull), synen på flyktingfrågor (Sandberg och Demker) samt förtroendet för forskare och forskning (Andersson).

Mittfåra & marginal

Alla människor är unika på sitt sätt. Vi ser olika ut, vi har olika preferenser och vi gör olika saker. Men trots unika uppsättningar i var och en av oss, finns det också många likheter, vi lär av och anpassar oss till varandra och det omgivande samhället och vi gör vissa saker förhållandevis lika. I en del frågor eller sammanhang gör eller tycker de många människorna likadant, i andra situationer kan åsikter och handlingar vara mer varierade. Man kan befinna sig i mittfåran om man tycker eller gör som en majoritet, och i marginalen om man har en åsikt eller begär en handling som endast ett fåtal andra ansluter sig till.

Det är lätt hänt att samtalet om olika samhällsfenomen spinner iväg i tangentens riktning. Iakttagelser av tecken i tiden och spaningar om vad som är på gång kan lätt underblåsa föreställningar om att denna gäckande framtid redan är här. Exempelen är många: utbredningen av sociala medier, professionaliseringen av de politiska partierna, nyttoanvändningen av mobiltelefonen, partiledarnas betydelse för väljarnas val av partier. Förhastade uppfattningar behöver kalibreras mot empiriska observationer för att de ska bli verkligt intressanta.

Genom återkommande mätningar av det slag som SOM-institutet och många andra empiriskt orienterade samhällsvetare genomför kan man fånga företeelser och tendenser i marginalerna när de först uppträder och sedan noggrant följa attityderna och vanors väg in i mittfåran. Man kan också konstatera när något blir kvar där ute i marginalen, när en minoritet väljer att tycka eller göra något annat. Det blir tydligt att en del åsikter och vardagsaktiviteter förblir marginella så till vida att de får liten spridning i samhället, men att små grupper håller fast vid dem över lång tid. Där delar av samhället kännetecknas av stor rörlighet och snabb förändring ser vi i andra delar istället varaktighet och stabilitet.

Analyserna i det här kapitlet och i bokens övriga kapitel ger sammantaget en brokig och fragmentiserad bild av det svenska samhället tolkad genom människors vanliga och mer ovanliga uppfattningar, föreställningar, vanor och attityder. Parallella strömningar i samhället som individualisering och globalisering, en ökande konvergens av privat och offentligt och en tilltagande kommersialisering inom många verksamheter ger anledning att tro att en brokig uppsättning vanor och attityder även framgent kommer att vara regel snarare än undantag. Kanske vidgas då marginalerna på bekostnad av mittfåran.

Not

¹ Liknande mätningar som genomförts i samband med Europaparlamentsvalet i maj 2014 visar att den mojnande högervinden förbytts i en vänstervind under valårets första halvår: I Sveriges Televisions vallokalundersökning uppgav 48 procent av de svarande – det vill säga väljare i Europaparlamentsvalet – en vänsteridentifikation mot bara 31 procent en högeridentifikation.

Referenser

- Kahneman, D. (2013). *Thinking, fast and slow* (1st pbk. ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kiss, Z., & Hobolt, S. B. (2011). *The Emotional Voter: An Experimental Study of the Moderating Effects of Emotions on Partisan Behavior*. Paper presented at the Paper prepared for the 6th ECPR General Conference, Reykjavik, August 25-27, 2011.
- Kullin, H. (2010) *Bloggsverige 5*. Tillgänglig på <http://www.slideshare.net/kullin/bloggsverige-5-3902351>. Hämtad 2013-09-20.
- Lauf, E. (2001). Research note: The vanishing young reader. Socio-demographic determinants of newspaper use as a source of political information in Europe, 1980-98. *European Journal of Communication*, 16(2), pp. 233-43.
- Marcus, G. E. (2000). Emotions in Politics. *Annual Review of Political Science*(3), 221-250.
- Marcus, G. E., Neuman, W. R., & MacKuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgment*. Chicago: University of Chicago Press.
- McCombs, M. & Shaw, D. (1972). The Agenda-setting Function of the Mass Media. *I Public Opinion Quarterly*, 36, pp. 176-187.
- McLeod, J. M., Scheufele, D. A. & Moy, P. (1999). Community, communication, and participation: The role of mass media and interpersonal discussion in local political participation. *Political Communication*, 16(3), 4-87.
- Neuman, W. R. (2007). *The affect effect : dynamics of emotion in political thinking and behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Oscarsson, H., & Holmberg, S. (2013). *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Ostertag, S. (2010). Establishing news confidence: A qualitative study of how people use the news media to know the news-world. *Media, Culture and Society*, 32(4), pp. 597-614.
- Redlawsk, D. P. (2006). *Feeling politics : emotion in political information processing*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Sautter, J. A. (2007). *The emotional voter : how empathy drives political behavior*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Strömbäck, J. (2005). In search of a standard: Four models of democracy and their normative implications for journalism. *Journalism Studies*, 6(3), pp. 331-45.
- Valentino, N. A., Brader, T., Groenendyk, E. W., Gregorowicz, K., & Hutchings, V. L. (2011). Election Night's Alright For Fighting: The Role of Emotions in Political Participation. *Journal of Politics*, 73(1), 156-170.
- Valentino, N. A., Hutchings, V. L., Banks, A. J., & Davis, A. K. (2008). Is a Worried Citizen a Good Citizen? Emotions, Political Information Seeking, and Learning via the Internet. *Political Psychology*, 29(2), 247-273. doi: 10.1111/j.1467-9221.2008.00625.x
- Weibull, L., Oscarsson, H., & Bergström, A. (2013). *Vägskäl. SOM-rapport 59*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Zaller, J. R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.